

КИЧИК МАКТАБ ЁШИДАГИ ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Жиззах давлат педагогика университети
Умумий психология кафедраси
Ўқитувчиси Имомқулова Ф.
3-босқич талабаси Қувватова Г.

Аннотация:Маколада оилаларда ота-оналарнинг болалар тарбиясидаги босиқлиги, вазминлиги уларга бўлган хурмати, диққат-эътибори кам бўлади, натижада ота-оналар билан болалар муносабатларида муаммолар кузатилиши, агар оилада ота-оналар билан болалар ўртасида ўзаро мулоқот учун қулай шароит яратилса ота-оналар обрўси бўлса, тарбия услубларидан ўринли фойдалана олса бундай оилада болалар рухий соғлом тарбияланиши ва ўз фикр мулоҳазаларини эркин баён эта олишлари ҳақида фикр юритилган.

Калит сўз: кичик мактаб ёши, ота-она ва бола муносабати.

Ҳозирги кунда фарзанд билан ота-она ўртасидаги муносабатлар долзарб муаммолардан биридир, чунки ота-она фарзанд тарбиясида турли муаммоли вазиятларга дуч келади. Ваҳоланки, бундай вазиятларда болани сабр-тоқат билан тушунишга ҳаракат қилинса, таълим-тарбия жараёни самарали бўлади. Мактабдаги болаларнинг муваффақиятга эришиш мотивациясини шакллантиришда оиладаги тарбия усулларини тўғри йўналтира олишни ўрганиш илмий психологиянинг долзарб масалаларидан биридир. Шу ва юқорида келтирилган фикрлар мавзунинг долзарблигини кўрсатади.

Кичик мактаб ёшидаги даврда боланинг ҳаёти ва фаолиятида муҳим ўзгаришлар юз беради. Уларнинг психикасида ҳамда жисмоний ривожланишида сезиларли даражада ўзгаришлар вужудга келади. Кичик ёшдаги ўқувчи мактабгача ёшдаги болаларга ва ўзидан каттароқ ёшдаги болаларга нисбатан бир қанча жисмоний хусусиятларга эгадир. Кичик мактаб ёшида суяк тизими мустаҳкам бўлиб қолган бўлса-да, бироқ суякларини қотиши жараёни хали тамомланмайди. Шунинг учун болалардан машғулотлар давомида партада тўғри ўтиришини талаб қилиб, ана шу ҳолга эътибор бериш керак. Болаларни кўп ёзиш билан чарчатиб қўймаслик керак, чунки хали улар қўл бармоқлари ва панжани аниқ ҳаракат қилдиришда қийналадилар. Уларнинг юрак-томир тизими системаси хали етарли, даражада ривожланмаган бўлади, шунинг учун ўқув машғулотлари ва ўйинлар двомида толиқтириб қўйишга йўл қўймаслик керак. Кичик ёшдаги ўқувчида олий асаб тизими олдинги ёш даврларга нисбатан анча юқори даражада ривожланган бўлади.

7 ёшдаги боланинг жисмоний тараққиётини унчалик зўр бермасдан ва унчалик толиқтирмаслик 3–5 соат дарс машғулот ўтиш ва уй вафаларини бажариш имконини беради. Бола мактаб остонасига қадам қўйиши билан янги ҳаёт фаолиятига, янги муҳит шароитига кириб келади. Бу даврдан

бошлаб бола фаолиятининг мазмуни ҳам, теварак атрофдаги нарсаларга муносабати ҳам ўзгаради. Энди у ўқувчи деган шарафли номга эга унинг муайян вазифалари ва ўқувчилик бурчи бор. Бу ёшидаги бола мактаб қоидаларига риоя қилиши, дарс машғулотларига кечикмай ўз вақтида етиб келиши, дарсда ўқитувчининг тушунтираётган материалларини тинглаб уқиб олиш, топшириқларни ўзи бажариши лозим. Мактабга кириш билан боғлиқ қайта қурилиш ва ундаги қийинчиликлар. Таълимнинг бошланиши билан бола психикасида кескин ўзгаришлар рўй беради. У психик томондан қайта қурилишига дуч келади. Психологик қайта қурилиш бошланғич синф ўқувчиларида айниқса, I–синф ўқувчиларида қийинчиликларни пайдо қилади.

Бу қийинчиликлар:

1. Биринчи синф ўқувчилари кўп ҳаракатларни интизом қоидалари талаб қилган даражада чакқонлик билан, сифатли қилиб бажара олмайдилар. Лекин ўқиш фаолияти доимий равишда интизом қоидаларига риоя қилишни, 35-45 минутлик дарсларда сабр–тоқат билан ўтиришни, ўзини– ўзи тута билишни талаб қилади.

2. Таълимнинг бутун мазмуни боладан ихтиёрий жараёнларини: ихтиёрий диққат, ихтиёрий идрок, хотирани ривожланган бўлишини тақозо қилади. Лекин болада ҳали бундай жараён етарли ривожланган бўлмайди.

3. Ўқувчи мустақил фикр юритиши, вазифаларни мустақил бажариши лозим. Бу хусусият ҳамма болаларда ҳам бирдек ривожланмайди.

4. Бола ўз бурчини англаган бўлиши, яхши ўқиши ва яхши интизомга эга бўлиши, интизом қоидаларига риоя қилишни, уйга берилган вазифаларни бажариши унинг бурчи эканлиги ҳис қилиши керак.

5. Диққат эътиборни ўқитувчи айтганларига қаратиш уни идрок қилиб эсда олиб қолиш ва керак вақтда уларни бошқара олиш қобилиятига эга бўлмоғи талаб қилинади. Бундай талабларга жавоб қайтариш сўзсиз ўқувчига қийиндир. Бундай қийинчиликларни мустақил равишда енга билиши аста – секин ва мунтазам ўқиш жараёнида материални осондан қийинга, оддийдан-мураккабга қараб тушунтириш, болаларни ўқиш фаолиятига қизиқтириш, дарсларни қизиқарли эмоционал ва образли баён қилиш орқали бартараф қилинади.

Кичик мактаб ёшида таълим жараёнини тизимли ташкил қилиш, болада беғамлик даврининг туганланганлигидан далолат беради ва ўқишга бўлган муносабатлар тобора ўзгариб боради. Бу даврда боланинг қизиқишлари ўйин фаолиятидан ўқув фаолиятига аста-секин кўчиб ўтади. Ўқишга хос қизиқишлар кўпинча болаларнинг ўйин фаолиятига таъсир этади, ўқишга хос қизиқишлар кўпинча ўйинлар характери ва мазмунига таъсир қилади. Ҳар қандай ишининг муваффақияти кўп жиҳатдан мотивларга боғлиқ бўлиб, одам ана шу мотивлар ёрдамида иш билан шуғулланади. Ўқиш мотивлари ҳар хил бўлади. Кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар ўзларини бўлажак меҳнат фаолиятига тайёрлашларида мотивларга камроқ амал қиладилар. Бола ҳали мотив ҳақида ўйлаб кўришдан анча узоқда. Кичик мактаб ёшидаги бола ўз билим доирасини кенгайтириш, фойдали билимлар олиш, шунингдек,

жамият олдидаги ўз бурчини бажариш ҳақида ҳам унча бош қотирмайди. Барча мана шу мотивлар унда иккинчи даражали нарсага айланади. Аммо, юқорида айтиб ўтганидек, унинг ўзи нима қилаётган ва мактабда билиб олаётган нарсага бевосита қизиқиши, шунингдек, ўқитувчи, ота-оналар талабларини бажаришга интилиши, мақтов эшитиши, қилган ишининг маъқул топилиши, яхши баҳолар олиши ва ҳақозолар ўқишга нисбатан қизиқиш уйғотишнинг энг муҳим воситаларига айланиб қолади.

Боланинг мактаб ўқувчиси бўлиши унинг ҳаётида “бурилиш”ни юзага келтиради. Унинг асосий фаолияти, биринчи ва энг муҳим вазифаси ўқиш, яъни янги билимларни, кўникма ва малакаларни ортиришдан, табиат ҳамда жамият ҳақида системали маълумотлар тўплашдан иборат бўлиб қолади. Ўз – ўзидан маълумки, кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларда ўқишга нисбатан юксак жавобгарлик муносабати бирданига таркиб топиб қолмайди. Бунда анчагина индивидуал фарқлар кузатилса ҳам ўқишга бўлган муносабатлар ва мотивларининг ривожланиш динамикаси одатда қонуний характерга эга бўлади. Етти ёшли болалар таълимнинг бошланғич даврида мактаб машғулотларининг яқин келажакдаги истиқболларини ижобий идрок қиладилар. Болаларда ҳатто характерли хусусиятларни жихатлардан фарқ қиладиган ўзига хос эҳтиёж ҳам пайдо бўлади. Бу аслида ҳали ўқишга билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиришга бўлган эҳтиёж эмас, бирон янги нарсани, теварак- атрофдаги воқелик ҳодисаларни билишга бўлган эҳтиёждир. Бу эҳтиёж ўзининг кичкина болалик ҳолатини ўзгартириш, мустақилликнинг навбатдаги босқичига кўтарилиши, оилани катта ва иш билан банд аъзоси бўлиши истагидир. Бунда ўқишнинг ташқи белгилари янги форма кийиш ҳохиши, ўз шахсий папкасига эга бўлиш, машғулотлар учун ўз жойига эга бўлиш, китобларини кўйиш учун жавончага эга бўлиш худди отаси ёки онаси ишга борганларидек ҳар куни мактабга бориш ҳохиши катта аҳамиятга эга. Шу билан кичкина болалар кўзи олдида юксакликка кўтарилишдек ёқимли истиқбол уларни мафтун этади. Мактабга бўлган бундай муносабатнинг мустаҳкамланишига иккинчи сентябрдаги тантанали байрам шароити мактаб ўқувчиси деган ном бериш анъанаси ҳам анчагина ёрдам беради.

Мактаб таълимининг биринчи кунидан бошлаб кичик мактабгача ёшдаги боланинг ривожланишини ҳаракатга келтирувчи куч бўлган асосий қарама – қаршилик юзага келади. Бу қарама – қаршилик бола шахсига, унинг диққати, хотираси, тафаккурига нисбатан ўқув ишлари, ўқитувчилар ҳамда жамоа томонидан қўйилаётган ва доимо орттириб бораётган талаблар билан ўқувчининг мавжуд психик ривожланиш даражаси ўртасидаги қарама-қаршилиқдир. Талаблар ҳамма вақт ўсиб бораверади ва боланинг мавжуд психик ривожланиш даражаси ана шу ўсиб бораётган талабларга тенглашишга тўхтовсиз равишда интилаверади. Тўғри ташкил этилган таълимда бу турдаги болалар ўрта мактаб дастурида кўрсатилган билимларга нисбатан кўпроқ билимларни тушунишлари ва ўзлаштиришлари мумкин. Кичик мактабгача ёшдаги болаларнинг ўзига хос хусусиятларидан яна бири шундаки, шу даврдан бошлаб, ўқув материални ўзлаштирамасликнинг

дастлабки белгилари кўзга ташланади. Ўзлаштирмасликнинг асосий сабаблари: бу ақлий тараққиёт ва ўқувчанликнинг бир мунча орқада қолишидир. Н.С.Лейтес мулоҳазаларига кўра инсон ёши улғайган сари ақлий ривожланиш даражаси бир мунча кўтарилади, ўқувчанлик эса бир мунча пасаяди. Кичик мактабгача ёшдаги болаларнинг ўқувчанлиги албатта ўсмир ва ўспиринларга нисбатан юқори, лекин ўсмир ва ўспиринларнинг ақлий ривожланганлиги бошланғич синф ўқувчиларига нисбатан юқоридир.

Орадан маълум вақт ўтгач шодиёна лаҳзаларининг таъсири камайиши билан мактабнинг ташқи белгилари ўз аҳамиятини йўқота боради ва ўқишнинг кундалик ақлий меҳнат, иродавий зўр бериш, ёқтирмаган нарса билан шуғулланиш, диққатни тақсимлаш, ўз хулқини идора қилиш эканлигини англайди. Шундай ақлий меҳнат кўникмасига эга бўлмаса, унинг ўқишдан кўнгли совийди, унда умидсизлик ҳисси вужудга келади. Биринчи синф ўқувчисига ўқиш фаолиятининг айнан ўзига қизиқиш кўзга ташланади. Психолог олимлар ўтказган махсус тадқиқотларда болалар билан кераксиз машқлар ўтказилган ва уларга олдиндан бу машқлар кейинчалик керак бўлмаслиги айтилган, лекин болалар уларни бажаришга киришганлар. Ўқувчи шахсий фаолиятида эришган дастлабки яхши натижа уни бошқа натижаларни эгаллашга ундайди. Унинг ўқиш фаолиятидаги биринчи меҳнат махсули шодлик ва қувонч ҳис-туйғусини келтириб чиқаради.

Масалан: айрим ўқувчилар у ёки бу матнни бир неча мартта ўқишга ҳаракат қилади. Ўқиш фаолиятига қизиқиш, унинг мазмунига ҳам қизиқишини вужудга келтиради, билим олиш эҳтиёжини туғдиради ва ўқиш мотивларини таркиб топтиради.

Иккинчидан кичик мактаб ёшидаги ўқувчининг олдида эса олиб қолиш вазифасини ажрата, дифференциация қила олмайди. Ўқитувчи бўлса, бу хусусда кўпинча ўқувчига ёрдам бермай, материални тўғри ва етарли даражада тўла қайтариб беришни талаб қилиш билан чекланади;

Учинчидан кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар айниқса I–II синфларда ҳали нутқни яхши эгалламаган бўладилар. Уларга материалнинг умумий маъносини ўз сўзлари билан айтиб бериш осонроқ бўлади;

Тўртинчидан кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар кўплари ҳали маъносига тушуниб, эса олиб қолишни ташкил қила олмайдилар: улар материални маъносига қараб гуруҳларга бўлишни, мантиқий жадваллардан фойдаланишни, эса олиб қолиш учун таянч пунктларни ажратишни ва материалларни қайта ўзгартириш билан боғлиқ бўлган текстнинг мантиқий режасини тузишни билмайдилар.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Шоумаров Ғ.Б. Оила психологияси. (Академик лицей ва касб-хунар коллежлари ўқувчилари учун ўқув қўлланма). / Ғ.Б. Шоумаров таҳрири остида. – Т.: «Шарқ», 2008. –296-б.
2. Imomqulova, F. (2021). ОИЛАДАГИ ТАРБИЯ УСУЛЛАРИНИ БОЛанинг МУВАФФАҚИЯТГА ЭРИШИШИГА ТАЪСИРИ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (2).

3. Мажидов Жасур, & Хамдамов Хайдарбек. (2022). ШАХСГА СТРУКТУРАВИЙ ЁНДАШИШДА ҚАДРИЯТЛАРИНИНГ ЎРНИ. *Involta Scientific Journal*, 1(7), 138–148. Retrieved from <https://involta.uz/index.php/iv/article/view/255>
4. Imomqulova, F. (2022). INTERPRETATION OF FAMILY AND FAMILY RELATIONSHIP IN WRITINGS OF ORIENTAL THINKERS. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 1(4). извлечено от <https://phys-tech.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/4736>.
5. Karshibaeva Dilfuza Burlievna (2020). CRITICAL THINKING IN ADOLESCENTS. *Евразийский Союз Ученых*, (12-1 (81)), 4-5.
6. Karshibaeva, D., & Sattarova, F. (2020). CRITICAL THINKING IN ADOLESCENTS. *EurasianUnionScientists*, 1(12 (81)), 4-5.
7. D. Qarshiboyeva. Improving Family Literacy Relationship depending on psychological education at school and family environment. <https://ijiemr.org/downloads/Volume-10/ISSUE-3>
8. Burliyevna, K. D. (2022). THE WAYS OF INCREASING RELATIONSHIP BETWEEN HOME AND SCHOOL ENVIRONMENT IN CHILDREN'S PSYCHOLOGICAL DEVELOPMENT. *ИЖТИМОЙ ФАНЛАРДА ИННОВАЦИЯ ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ*, 2(3), 37-40.
9. Мажидов, Д. Б., & Шарофиддинов, А. (2017). Социальный интеллект как совокупность способностей, обеспечивающих адаптацию личности в обществе. In *Актуальные вопросы современной психологии* (pp. 22-24).
10. Majidov, Jasur Baxtiyarovich (2022). SOTSIAL INTELLEKT VA UNING INSON HAYOTIDAGI O'RNI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (2), 608-613.
11. Эшонкулова, Х. (2022). ИҚТИДОРЛИЛИК МУАММОСИНИНГ ПСИХОЛОГИК ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 2(7). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5762>
12. Imomqulova, F. (2022). ОТА-ОНАЛАР ВА FARZANLAR O'RTASIDAGI O'ZARO MUNOSABATLAR XUSUSIYATLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 2(5). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/6420>
13. Imomqulova, F. (2021). ОИЛАДАГИ ТАРБИЯ УСУЛЛАРИНИ БОЛАНИНГ МУВАФФАҚИЯТГА ЭРИШИШИГА ТАЪСИРИ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (2). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/3076>
14. Imomqulova, F. (2021). ОИЛАДА ЭР-ХОТИН МУНОСАБАТЛАРИНИНГ ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (2). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2962>
15. Imomqulova, F. (2021). ISSUES OF UPBRINGING IN UZBEK FAMILIES. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (1). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2620>

- 16.Imomqulova, F. U. B., & Qarshiboyeva, D. B. (2022). KO 'P VA YOLG 'IZ FARZANDLI OILADAGI FARZANDLARNING EMOTSIONAL INTELLEKTINING O 'ZIGA XOSLIGI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 1142-1146.
- 17.Majidov, J. (2022, March). BOSHLANG'ICH SINFLARDA TA'LIMI O'ZLASHTIRISH MUAMMOSINING PEDOGOGIK-PSIXOLOGIK SABABLARI. In *International Virtual Conference on Language and Literature Proceeding* (Vol. 1, No. 1).
- 18.Majidov, J. B., Sobirov, A. B., Karshiboeva, D. B., & Mamarayimova, R. U. (2022). Factors Of Formation Of The Scientific Worldview Of The Person And Their Interrelation. *PORTA LINGUARUM*, 37, 65-70.